

Hát Xoan : s h i sinh c a m t môn ngh thu t giao duyên

Tác Giả: Tr ng Thành

Thứ Tư:, 07 Tháng 12 Năm 2011 22:41

Hát Xoan đ c UNESCO công nh n là di s n nhân lo i là m t tin vui đ i v i nh ng ng i yêu âm nh c c truy n.



Hát mó cá trong môn ngh thu t Hát Xoan (theo Báo nh Vi t Nam)

Môn ngh thu t Hát Xoan c a t nh Phú Th (Vi t Nam) v a đ c UNESCO - T ch c văn hóa, giáo d c c a Liên Hi p Qu c -, công nh n là « **Di s n văn hóa phi v t th c a nhân lo i c n ph i đ c b o v kh n c p** », vào ngày 24/11/2011. Vi c UNESCO công nh n Hát Xoan là m t c h i quan tr ng cho phép môn ngh thu t này tí p t c con đ ng h i sinh.

Hát Xoan đ c UNESCO công nh n là di s n nhân lo i là m t tin vui đ i v i nh ng ng i yêu âm nh c c truy n. H s đ tuy n c a Hát Xoan Phú Th đã đ c nhi u nhà nghiên c u ngh thu t Vi t Nam và qu c t chu n b r t công phu t nhi u năm nay. Đây là h s duy nh t nh n đ c s đ ng thu n hoàn toàn c a Ban th m đ nh và đánh giá là h s t t nh t trong s 10 h s đ trình trình đ t này.

Hát Xoan, m t môn ngh thu t c truy n g n v i vùng đ t truy n thuy t c a các vua Hùng, đ c nói đ n khá nhi u trên các ph ng ti n thông tin đ i chúng, nh ng th c s còn t ng đ i ít đ c công chúng r ng rãi bi t đ n. Không ít ng i cho r ng, Hát Xoan đ n đi u và c l , và có m t thái đ « *kính nhi vi n chi* » đ i v i th lo i ngh thu t c truy n này.

Trên th c t , Hát Xoan đã m t th i mai m t. Sau cu c chi n tranh Đông D ng l n th nh t, Hát Xoan g n nh không còn đ c t ch c t i các ph ng hát vùng Phú Th . S ng i bi t Xoan và có th truy n đ y cho l p tr ch còn đ m đ c trên đ u ngón tay. R t may m n là

Hát Xoan : sự hồi sinh của một môn nghệ thuật giao duyên

Tác Giả: Tráng Thành

Thứ Tư:, 07 Tháng 12 Năm 2011 22:41

trong thời gian khoảng hai mươi năm trở lại đây, việc phục hồi lại Hát Xoan đã được cộng đồng xã hội văn hóa tại Việt Nam rất chú trọng. Việc UNESCO công nhận Hát Xoan là một di sản văn hóa phi vật thể quan trọng cho phép môn nghệ thuật này tiếp tục tồn tại và phát triển.

Trong dịp chỉ hôm nay, RFI chuyên mời quý vị, tôi nói chuyện với các nhà nghiên cứu âm nhạc và nghệ sĩ về Hát Xoan. Khách mời của chúng ta là nghệ sĩ Đoàn Huỳnh Loan và giáo sư Tô Ngọc Thanh tại Hà Nội, giáo sư Trần Quang Hữu tại Paris và nghệ sĩ Trần Lăng Minh tại California.

Hát mùa phồn thịnh ngay trước mắt bạn thôi

Trước hết, giáo sư, nghệ sĩ Đoàn Huỳnh Loan, nguyên Phó viện trưởng Viện Âm nhạc Việt Nam, cho chúng ta biết một cách tổng quan về nghệ thuật Hát Xoan Phú Thọ. Nghệ sĩ Đoàn Huỳnh Loan là người phụ trách chính của hội xã Hát Xoan Phú Thọ, trình UNESCO.

Đoàn Huỳnh Loan : Nghệ thuật Hát Xoan ra đời từ rất sớm trong sinh hoạt của cộng đồng dân lúa nước ở Bắc Bộ. Từ các nghề nhân hiên còn, rồi lại tuồng 104-105 cho tới các chèo tuồng 87, 88, đến với nói rằng Hát Xoan là nghệ thuật hát thờ Vua Hùng. Cái đặc biệt của Hát Xoan là một môn nghệ thuật hát múa tập thể, môn nghệ thuật hát múa tập thể duy nhất sinh hoạt trong một phường có tính chất chuyên nghiệp. Nghệ thuật này lấy cái trung tâm là các cô đào xoan. Và trong này chỉ có một người đàn ông gọi là người « *đi n cách* » và một nhạc công, người đánh trống. Còn tất cả chuyên trình diễn họp độn của nghệ thuật hát xoan, chính là múa hát của các đào nương.

Cái nữa là, âm nhạc Hát Xoan có giai điệu hát sôi động, nhạc cụ đơn giản. Nó khác với Quan họ Bắc Ninh, hay các hình thức nghệ thuật khác, đặc biệt như những nét nhạc tô điểm, có những biến hóa, ... Điềm đặc biệt là, Hát Xoan, ngay trong một điệu hát cũng có sự « chuyên nghiệp » rất đáng chú ý, và sự chuyên nghiệp này gây cho nghệ thuật Hát Xoan có một hình thức khác.

RFI : *Thưa anh, nghệ thuật Hát Xoan vừa là môn ca hát để đáp ứng giao duyên nam nữ, vừa là một môn múa hát để thờ thần, thì một trung tâm sinh hoạt văn hóa tín ngưỡng của cộng đồng.* Vâng, xin anh cho biết, giữa hai hoạt động này, quan hệ với nhau như thế nào ?

Đoàn Huỳnh Loan : Hát Xoan truyền thống là nghệ thuật múa hát để cầu phúc, cầu lộc Vua Hùng ban cho ân huệ. Đây là mùa màng tốt tươi, nhân dân sinh được nhiều con cái. Để đáp lại lòng cảm kích này, người ta thường chia làm ba chặng hát. Ba chặng hát có nội dung khác nhau,

Hát Xoan : sự hình thành và mối liên hệ giữa hát Xoan và hát dân gian

Tác Giả: Tráng Thành

Thứ Tư, 07 Tháng 12 Năm 2011 22:41

nháng gänh kät vào mät vän đä : đäy là äc nguyän đäc sinh sôi, đäc giàu có và con đàn cháu đäng. Vì vậy, nháng mät này không mâu thuẫn với nhau.

Khäi đäu, ngäng ta gäi là hát mäi vua. Täc là nhân dân mäi vua vä đä vua ngä xem dân làng ca hát.

Sau chäng hát mäi vua, vua đã vä ngä täa täi đình làng, thì bät đäu sang chäng, gäi là hát «
Quä Cách ».

Chäng hát *Quä Cách* ra đäi sau này. Näu đúng ra, sau khi mäi vua vä xem con dân ca hát, täc là nháng bài hát dân gian, nháng bài hát trao duyên, nháng đän thäi Lê, khi Nho giáo phát triển cäc thänh thì các thäy đä, các nho sinh, ä vùng văn hóa đäi gò, tham gia vào trong täc Hát cäa đình này (tên gäi khác cäa Hát Xoan). Và nhä vậy, ra đäi mät chäng hát xen vào gäa : hát *Quä Cách*. Näi dung cäa hát *Quä cách* cũng là äc mä sinh sôi, đäng thäi cũng là cäm xúc, tình cäm cäa các nhà văn đäi väi mùa xuân, mùa thu, mùa đông, ... và đäc biät là cái cäm giác cäa hä, cái ý nghĩ cäa hä, cái ca täng cäa hä väi bän nghä gän liän väi đäi säng cäa các cä dân vùng gò đäi : Sĩ, Nông, Công, Thäng. Trong nghä Nông, thì có chăn trâu, đánh cá, cäy lúa,

...

Giai đän thä ba, là giai đän đä vua vä xem dân ca hát. Chäng hát này mang đäy tính phän thäc. Chúng ta thäy chäng thä ba mà chúng ta thäng nói, täc là chäng hát "*trao duyên*", chính là chäng hát

"*phän thäc*".

ä đây có rät nhiäu nháng đäu múa, bài ca täng đäi cä, thä hiän rõ nhät tinh thän äc mä sinh sôi.

Khi vua vä ngä xem con dân ca hát, thì con dân ca hát cái gì ? Ca hát xin đäc nhiäu con, nhiäu cái, xin đäc sinh sôi, và muän đäc sinh sôi, thì xin đäc quan hä nam nä. Chính ä chäng thä ba giao duyên này cäa Hát Xoan, duy nhät chä Hát Xoan, là có hát múa phän thäc. Chúng ta biät, có hai đäu hát rät phän thäc.

Thä nhät là đäu Đä Chäi Bäm Gái (täc đä chäi bän gái). Đäu này thä hiän cái tinh thän, thä hiän cái thèm khát cäa nam giäi täc nä giäi, và ngäng nä giäi cũng thä hiän cái thèm khát cäa mình täc ngäng nam giäi. Và cái đäu thä hai, thä hiän sâu säc cho äc väng sinh sôi, cho các phän thäc äy, là näm trong đäu Mä Cá. Mä Cá là đäu hát mà các cô đào xoan vòng tay làm thành läi, và các chàng trai đäng giäa làm cá. Khi äy, các chàng trai muän thä hiän mình là ngäng bät cá, chä không phäi thä đäng là con cá, vì vậy cho nên các anh chàng cá, thì läi biän thành các trai làng, và nhäy ra vä vào các cô đào, väi các đäu hát hät säc phän thäc. Và cùng väi đäu hát äy, các cô đào cät lên mät täng hát rät hay : «
là väng, väng täp, väng täp, täm väng ». Väng täp, täm väng, cái tiät täu cäa nó nhä thäch thäc, nhä chào mäi, nhä chä đän nhäng chàng trai làm cá nhäy ôm vào cái läi. Chính đäu múa äy là kät thúc đäm mäi vua vä xem con dân ca hát. Bình thäng ta vän nghĩ räng, ä täc bàn thä phäi hät säc nghiêm túc, hät säc rät rä, thì ä đây là viäc mäi vua vä xem, con dân ca hát, xin đäc mùa màng tät täi, xin đäc hänh phúc,

Hát Xoan : ṣ ḥ i sinh c̣ a ṃ t môn ngḥ thụ t giao duyên

Tác Giả: Tṛ ng Thành

Thứ Tư:, 07 Tháng 12 Năm 2011 22:41

Thang ba ṇ t nḥ c : ḍ u ṿ t âm nḥ c c̣ ṣ

Giáo ṣ âm nḥ c dân ṭ c ḥ c Tṛ n Quang Ḥ i cho chúng ta bị t đ̣ c đ̣ i ṃ c a âm nḥ c Hát Xoan, ṃ t lọ i ngḥ thụ t ṛ t c̣ , ṿ i nḥ ng ai cḥ a quen, c̣ n pḥ i có cách nghe thì ṃ i c̣ m tḥ đ̣ c ṿ đ̣ p c̣ a nó :

Tṛ n Quang Ḥ i : Trong Hát Xoan có nḥ ng giai đ̣ i u ḥ i ṭ ng ṭ ṿ i nhau, thì ng̣ i nghe có tḥ nhàm chán. Nḥ ng tìm hị u sâu xa ḥ n ṇ a, thì trong ṃ i đ̣ i u hát, có ṃ t tị t ṭ u đ̣ c bị t và lọ i hát ṛ t đ̣ c bị t và đ̣ a trên các thang âm cũng ṛ t đ̣ c bị t. Hát Xoan là ṃ t ngḥ thụ t âm nḥ c có nhị u thang âm khác nhau. Có nḥ ng thang âm cḥ có ba ṇ t nḥ c. Trong đa ṣ các tḥ lọ i hát c̣ a Vị t Nam, gị ng nḥ Quan Ḥ , Cò Ḷ , Tṛ ng Quân, đ̣ u đ̣ a trên thang âm ngũ cung. Trong khi đó, Hát Xoan có thang âm tam cung, ṭ cung và ngũ cung. Đ̣ i u nḥ c tam cung, ṛ t c̣ , có tḥ ḍnh lị n ṿ i âm nḥ c tḥ i các vua Hùng.

Hát Xoan bao g̣ m hát, múa, tḥ và có tị t ṭ u. ̣ trong các "đ̣ i u" khác ṭ i Vị t Nam, không có đ̣ ḥ t nḥ ng cái đó. Ví ḍ nḥ trong Nḥ c cung đình, cḥ có nḥ c và múa tḥ i, cḥ không có hát, đ̣ i đ̣ p, trong Quan Ḥ , cḥ có hát đ̣ i, hát đ̣ p mà không có tị t ṭ u, còn trong Ca Trù, cḥ có hát, đ̣ n mà không có múa.

Hát Xoan có ṃ t pḥ ng tḥ c trình dị n, hình thành ṭ lâu đ̣ i, đó là « ̣ ̣ i » c̣ a Hát Xoan. Nói lọ i ṭ c là nói các quy cḥ truỵ n tḥ ng. Dân ca đ̣ a pḥ ng nào cũng có lọ i riêng. Ví ḍ nḥ Quan Ḥ có lọ i hát ḅ , hát chèo thuỵ n, hát ngoài tṛ i, hát trong nhà, hay có ṃ t trình ṭ dị n xụ t, đ̣ i ṭ

ḥ là, ḥ la »,

... đ̣ n giã ḅ n... Còn trong Hồ Sông Mã thì có trình ṭ hò theo năm giai đ̣ n : hò ṛ i ḅ n, hò đ̣ ng̣ c, hò đ̣ xuôi, hò ṃ c c̣ n, hò c̣ p ḅ n. Hát Xoan tṛ c ḥ t có hát ̣ ngay tṛ c c̣ a Đình, ṛ i hát vào trong Đình, ṛ i hát theo gị ng nghi lọ . Ṛ i đ̣ n giai đ̣ n tḥ ba, hát Xoan, hát cḥ c gḥ o thì khác, ṛ i đ̣ n khi hát giã ḅ n, thì cũng gị ng nḥ trong Quan Ḥ , ṭ c là mình hát đ̣ ṭ giã nhau, ḥ n nhau trong năm ṭ i, ṣ tṛ lọ i hát ṇ a.

Ḅ n ò - ṇ i ṃ đ̣ u cho ṣ giao tình

Hát Xoan không cḥ đ̣ ng lọ i ̣ đình hay mị u, không gian c̣ a Hát Xoan tṛ i ṛ ng ṭ trung tâm c̣ a làng cho đ̣ n ḅ n ò. Chính ̣ ḅ n ò, ṇ i pḥ ng hát ṭ làng ḅ n c̣ p ḅ n, là ṇ i ḅ t đ̣ u cho ṃ t ṣ giao tình. Giáo ṣ Tṛ n Quang Ḥ i mô ṭ :

Tṛ n Quang Ḥ i : Có nḥ ng ṭ c lọ riêng, thí ḍ nḥ ̣ hai pḥ ng An Thái và Phú Đ̣ c, cùng

Hát Xoan : ṣ ḥ i sinh c̣ a ṃ t môn ngḥ thụ t giao duyên

Tác Giả: Tṛ ng Thành

Thứ Tư, 07 Tháng 12 Năm 2011 22:41

qua cái sông sang Đ̣ c Ḅ c, ̣ hai ḅ n ò khác nhau. Trai Đ̣ c Ḅ c ðem tṛ ng c̣ m ra ðón xuân ̣ c̣ hai ṇ i.

[Sách ḳ ḷ i] trai Đ̣ c Ḅ c, c̣ vài ba anh, vây ḷ y ṃ t cô ðào xoan, ð̣ a tṛ ng, quàng dây, bụ c tṛ ng vào c̣ cô ðào. Có nhị u anh mang tṛ ng cḥ ng bụ c dây, ðúi tṛ ng vào tay cô ðào, và hát nḥ tḥ này : « *Tṛ ng anh còn cḥ a có quai, ṃ n nằng ḅ ng ḷ y ṛ i mai nên g̣ n* ».Ṇ u cô ðào ̣ ng mà nḥ n tṛ ng, thì pḥ i hát tṛ ḷ i

« *Ṇ a mai nên Ṭ n, nên Ṭ n, bao g̣ ḅ ng tṛ ng ṃ i g̣ n ð̣ c nhau* ».

Thành ra, hai bên hát qua, hát ḷ i. ði ṭ ḅ n ò ð̣ n ðình, cḥ ṃ t ð̣ n ng̣ n thoi, mà có khi hát c̣ ṃ y tị ng ð̣ ng ḥ . Thí ð̣ nḥ hát ṛ ng :

« *Đi ðâu ṭ ṣ ṃ ṭ i g̣ , ð̣ cho tin ð̣ i, tin cḥ , tin mong* », « *Cách sông em pḥ i ḷ y thuỵ n, nḥ ng nḥ ð̣ ng ḷ n em ṭ i sang ngay* »

hay là

« *Bây g̣ ḅ t g̣ p nhau ðây, ḥ i ṛ ng, duyên ̣ y, ṇ này làm sao* »,

v.v.

Ṭ t c̣ các chuỵ n ̣ y cho tḥ y, lúc ðó là ng̣ i ta ḅ t ð̣ u ca hát [làm quen] ð̣ giao duyên. Có nḥ ng ṇ i, ng̣ i ta tḥ y ṛ ng, hai bên hát chung ṿ i nhau thì nó vui, ṛ i ð̣ n khi chót cùng, ng̣ i ta ṃ i hát giã ṭ ṿ i nhau. Hát giã ṭ là các lọ i "*múa cá*" này kia, ṛ i có lúc ḅ t ð̣ u ḅ ng hát

"*đ̣ cḥ*", ... mà [ṇ u vui],

cũng có tḥ là hát thêm qua ṃ t ðêm tḥ hai.

Ṭ c ḥ ng và ṭ nhiên, cái ḥ p ð̣ n trong ngḥ thụ t Hát Xoan

RFI : *Đ̣ u này ṛ t là hay. Cái mà giáo ṣ nói, cho tḥ y giai ð̣ n cḥ a pḥ i là chính tḥ c : hát ̣ ḅ n ðò, hát ð̣ ṃ i nhau, ð̣ tìm ḥ u nhau, ḷ i chính là cái giai ð̣ n gây ṃ t cái ḥ ng pḥ n. ðây chính là lúc hai bên ḅ t ð̣ u ṃ t ð̣ t hát ḳ t giao, ð̣ t hát tṛ i ðài qua các cḥ ng hát trong ð̣ nh, ṣ khép ḷ i ṿ i cụ c hát giao duyên ḥ t ṣ c sinh ð̣ ng trong pḥ n ḳ t. Hát giao duyên trong khuôn kḥ c̣ a ngḥ thụ t Hát Xoan c̣ n pḥ i ð̣ c ḥ u nḥ tḥ nào ? Xin Giáo ṣ hé ṃ thêm ṃ t vài giá tṛ c̣ a pḥ n này !*

Tṛ n Quang Ḥ i : Nghe Hát Xoan pḥ i nghe ḅ ng ḷ tai, và nḥ n tḥ c ð̣ c ṣ phong phú trong ḷ i ca, trong ṣ ̣ ng tác. Trong ̣ ng ð̣ i gị a hai bên trai gái tham gia Hát Xoan có ṣ ṭ c ḥ ng ṛ t phong phú. Con trai cḥ c con gái, con gái tṛ ḷ i ḷ i qua pḥ ng tḥ c, ðùng cái qụ Đúm. Đúm là ṃ t chị c khăn, ḅ c tṛ u cau, và có nḥ ng ð̣ ng tị n. Cô gái c̣ m qụ Đúm lị ng cho ng̣ i con trai nào, thì ng̣ i ̣ y pḥ i tṛ ḷ i.

Các câu cḥ c gḥ o ð̣ c trao ð̣ i, cḥ c gḥ o nghiêm túc, cḥ không pḥ i là ḷ ḷ i. Thí ð̣ nḥ , c̣ u trai hát ṃ i ðào, khi nḥ n ð̣ c qụ Đúm, hát : « *Đúm này ḳ ṭ tay ta, nào ðào hát Đúm*

Hát Xoan : s i sinh c a m t môn ngh thu t giao duyên

Tác Giả: Tr ng Thành
Thứ Tư, 07 Tháng 12 Năm 2011 22:41

đâu là đ ng lên ; nhác trông m n m n màu
da, đào i đ ng d y, đôi ta hát th ».

Cô đào đ n l t, m i tr l i :
« Đúm i, ta đ n Đúm nghe, tìm n i qu n tr ng, áo the, Đúm vào. Đúm vào, ng i h i làm sao,
em là qu Đúm,
em vào k t duyên ».

Trong ph n hát giao duyên này, hai phía đ u t c h ng v i nhau, ch không ph i là h c thu c bài. T c h ng hát theo ch m t giai đ u, v i l i thay đ i. Khi hát m t câu l c bát, theo đ u tình tính tang, tang tính tình, c nhóm hát, bên kia đáp l i cùng đ u v i l i thay đ i :

« Ai v , v có nh , nh ta chng. Ta v , v ta nh , nh hàm răng cô mình c i »,
tình tính tang, tang tính tình. Bên kia l i đáp l i :
« Ng i đầu, đầu g p g , g làm chi. Trăm năm, năm nào b t, có duyên gì, gì hay chng »,
r i t p tình tính tang, tang tính tình.

Khi ng i con trai nh n đ c Đúm hát, phía bên cô gái n u ng ý s tr l i l i. R i m t cô khác c m qu Đúm khác, li ng cho m t c u khác. Mà ch có các cô gái li ng Đúm, ch con trai không li ng Đúm.

Ngh sĩ Tr n Lãng Minh t California, ng i đã ch tr ng đ a Hát Xoan lên các sàn di n Hoa K t g n 10 năm nay, s ng l i m t s c m xúc đã g n ông v i môn ngh thu t này :

Tr n Lãng Minh : Trong l h i, t ch c Phú Th , t c là đ t t Hùng V ng, chúng tôi nghe và bi t đ c m t s đ u hát, đ u giao duyên. Trong ngh thu t Hát Xoan có m t hình nh r t g i c m, g i tình. Ch ng h n, nh hai câu chúng tôi r t thích : « , , đào i, đào xích l i đây, đào d ch l i đây, c a riêng t có cái này t cho ». Hai cái câu l c bát th thôi, mà nó làm cho riêng cá nhân chúng tôi r t thích, t i vì nó nói lên cái tâm tình, m t sinh ho t, có l là g n g i, t nhiên tho i mái. [Nghe cái y] cái tâm tính, tâm tình c a con ng i nó cũng vui lên, cũng h ng kh i lên.

Chúng ta, ai cũng bi t, cái đ i đ t Vi t Nam g n li n v i sông n c, cho nên trong th hi n c a Hát Xoan, chúng tôi th y rõ ràng, có nh ng hình nh, có nh ng sinh ho t, ... ví d : « Ba m i, ta đi ăn cá rô, mừng m t cá sông Thao cá v , mừng hai cá đi ăn Th , mừng ba cá v , cá v t Vũ môn, ... Làm trai y đ c v khôn, khác nào cá v t Vũ môn hóa r ng... ».